

ימי הפסח מתקרבים. אמא ע"ה השאירה שקית עם מיני קטניות המיועדת לימי הפסח. שקית קטניות היתה נחשבת "אוצר" באותם ימים בגטו. רעבים היינו, ובימים הסמוכים לפסח לא נותר כלום. גם לא קטניות, כדי שישאר משהו בפסח (ולא לשלוש סעודות ביום אלא לאחת בלבד...)

קטניות, כידוע, בקהילות אשכנז נאסרו לפסח, אך בתנאים של גטו ושל רעב - מובן מאליו שעדיף לאכלם על פני חמץ, כך סברנו לתומנו. ובכל זאת, כיהודים שומרי תורה ומצוות, הלכנו אל ה"אורים ותומים" - הגאון רבי אברהם דובר שפירא זצ"ל, בעל ה"דבר אברהם", כדי לשמוע את דעתו. בליבנו סברנו שזו יותר הודעה מאשר קבלת היתר הלכתי.

וכאן מדגיש איש שיחי: "עוצמת דבריו של הגאון לא יובנו ללא רקע מינימלי של תיאור החיים בגטו. החיים היו קשים ללא נשוא. היהודים מוקפים גדר תיל דוקרנית. ימים של אימה ופחד. חיך תלויים לך מנגד. סימנים ברורים של עם גולה ונרדף עד צואר. כבשה בין שבעים זאבים.

כמובן, את מנת הלחם הזעומה שקיבלנו לפסח, דחינו. הברירה שנתרה היתה לרעוב שמונה ימים, לשותות קצת מים עם תפוחי אדמה שלא היו... וכאן, אם נאמר את האמת, ציפתה לנו הפתעה. הגאון אמר לנו: איסור אכילת קטניות היא גזירה מקדמת דנא. כפי הזכור לי, אמר הגאון שזה לא רק מנהג קדום, אלא קיבלו בחרם קדמונים שלא לאכול קטניות בפסח. ומנהג קדום - לא פוגעים בו. הצעתו היתה איפוא כזו: "בגטו חולקו 150 גרם קמח למשפחה במשך שבוע. שמרו על מעט הקמח לפסח. תוכלו לקלף כמה תפוחי אדמה, לא לרחוץ אותם אלא לנגבם בסמרטוט נקי, לרסק אותם, לערבב את הקמח בפנים ולאפות מזה פיתות, עשויות ממעט קמח וקליפות תפוחי אדמה".

כאן נגלה הגאון לנגד עינינו במלוא שיעור קומתו. בליטא אפשר היה לראות זאת לעיתים קרובות: איך ההלכה ניצבת כמו חומה חיה, גם בימים הקשים ביותר, מבלי להכנע לפיתויים כלשהם של היצר והרגש, יש מנהיג אחד לעם ישראל - וזו ההלכה ואין בלתה!

כמובן, גם מעט תפוחי האדמה והקמח לא היו, כאמור, לשובע.

בבוקר אכלנו פיתה אחת כזו שנועדה לכל היום, ולפעמים הצלחנו לבשל קצת תפוחי אדמה. אך די בזה כדי ליצור סטטוס הלכתי, ולפיו אין זה מצב של פיקוח נפש שהכל מותר בו...

"תאר לעצמך שבארוחה 'דשנה' כזו, היינו צריכים להחזיק מעמד לא בתנאים רגילים, אלא בעבודת פרך". על רקע זה, עלינו לראות ולהתבונן בעוצמת פסק ההלכה של ה"דבר אברהם". "וצא וראה שבחם של ישראל. איש לא ההין לשנות מפסק הדין האוסר קטניות, זאת למרות שכבר כמה חודשים אגרו אותם לצורך הפסח..."

רבה של קובנה דרש מסירות נפש מכל החרדים והיראים לדבר ד' וכה היו דבריו: "אנחנו שרויים במצב איום ונורא, לפני רעב, עינויים, הריגה ושחיטה על ידי הצוררים. איש אינו יודע מה ילד יום. האם לא לעת כזאת צריכים אנו את זכותן של המצוות שנקיים במסירות נפש. לאכול רק כדי להחיות הנפש ולהמנע מאיסורים - כמה נחת רוח עושה הדבר בשמים! אין ספק שמצוות כאלו יעזרונו וד' ירחם על פליטת עמו בזמן קשה כזה שלא היה לעם ישראל מאז חורבן בית המקדש".

אוצר החכמה

דברי חכמים

רבה של קובנה הגאון רבי אברהם שפירא אמר בפסק דינו שהמנהג של יהדות אשכנז לאסור אכילת קטניות הוא מנהג עתיק של מאות שנים. מנהג זה קדם גם למנהג שלא להשתמש בפסח בקמח מהשוק, ובזמן של רעב מותר להשתמש בו אפילו לאפיית מצה כמו שעשו בגטו לאפית מצה.

הדפסה

כנראה, בזמן הקדום לא רחצו את החיטה לפני הטחינה. רוב הטחנות הקטנות שבליטא היו טחנות של אבנים ולא נהגו לרחוץ את החיטה לפני הטחינה. וכה היו דבריו של גאון הדור - כל מנהג עתיק וקדמון עלינו לשמור יותר ממנהגים חדשים שקבלנו על עצמנו אחרי כן. אני זוכר את דבריו הקדושים מילה במילה: במצב בו עם ישראל נמצא ובהסתר פנים הגדול בו אנו חיים, שרוצחים והורגים אותנו בכל מיתות משונות, מה יכול לעורר רחמי שמים עלינו? רק מסירות נפש, אפילו על מנהג שהוא רק מדרבנן, ואפילו שיש שני מנהגים ואחד יותר קדום מהשני, ואנו - רעבים עד מוות ומקיימים את המנהג הקדמון במסירות נפש. רק זה יכול להציל את חיינו. עלינו בגטו החובה לדקדק בכל מצווה ואפילו במנהג במסירות נפש. זה יעורר רחמי שמים ויפתח את מסך הברזל המבדיל בינינו לאבינו שבשמים ונזכה להצלה ולגאולה.

הייתי ילד לפני בר מצווה, ואעפ"כ אני זוכר היטב את הכל. הדברים נחרטו בליבי.

נוסף על כך, כלל לא היתה לי ילדות. הפחד מהמוות והרעב חישל את הילדים כאדם שחי אלף שנים. כל מילה של הגדולים נבלעה באיברי ובגופי ותמיד חזרנו בינינו על מה שאמרו גדולי ישראל שחיו עמנו בגטו. זה היה לנו האור המאיר את חשכת הגלות.

כל הזמן חיכינו לשמוע מה אמרו גדולי הדור - מה אמר גאון הדור רבה של קובנה רבי אברהם שפירא, מה אמר צדיק הדור הקדוש הגאון הרב ר' אברהם גרודז'נסקי הי"ד, ומה אמר הגאון הצדיק רבי מרדכי פוגרמנסקי. כל מילה וכל מימרה שאמרו היו טל חיים עבורנו.

הכנו פח וליבינו אותו עד שהיה אדום כולו כאש, ואת זה שמרנו לימי הפסח על מנת לאפות את הפיתות. העיסה של הפיתות היתה רסק תפוחי אדמה עם כמה מאות גרמים של קמח שאספנו מחלוקת המזון של מאה וחמישים גרם למשפחה לשבוע. את מעט תפוחי האדמה שאחי דוב היה מביא במסירות נפש אמא היתה מקלפת דק מאוד כדי שישאר כמה שיותר תפוח אדמה.

ואז התחילה בעיה חדשה. תפוחי האדמה שהשגנו היו מלוכלכים באדמה שחורה ואסור היה לרחוץ במים לפני הקילוף ולא לאחר הקילוף, מפני שקצת מים עם מי פירות וקמח מחמיצים במשהו, ורבה של קובנה אמר שלא מוצאים בגמרא מהו השיעור של המים שמחמיצים עם מי פירות, לכן מחמירים במים שבאו במגע עם מי פירות אפילו במשהו. גם הידיים התלכלכו בצבע שחור כשאחזו את תפוחי האדמה בזמן הקילוף, והן לכלכו בשחור את מקום שקולף. פחדו לרחוץ כל הזמן את הידיים במים, שמא לא ננגב היטב את הידים וטיפת מים תגיע למי הפירות של תפוחי האדמה ותחמיץ הכל. רבה של קובנה הציע לנקות את הידים ואת תפוח האדמה לאחר הקילוף בחתיכת בד יבשה, אך

זה לא עזר. תפוח האדמה המקולף נשאר שחור כמו פית. בלית ברירה, רסקנו אותו וערבבנו בקצת קמח. אסור היה לשים מלח בתוך הרסק הזה כיוון שיש הבדל בין מלח שהגיע מהים לבין מלח שהגיע מהאדמה - מלח המאודה ממי הים ויובש יש לו דין מים, ואם נערבב יש חשש של ערבוב מים עם מי פירות שמחמיץ במשהו. לא יכולנו לברר בגטו מהיכן מייצרים את המלח ולכן אפינו אותם בלי מלח.

כל בוקר אפתה לנו אמא פיתה קטנה אחת לכל אחד, ואכלנו אותה

איסוף תפוחי אדמה בגטו